ФП 2007-3
ISSN 1995-6134

УДК 343.125+371.543.4
Ю.В. ШИНКАРЬОВ, канд. юрид. наук,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО АРЕШТУ ДО МІСЦЬ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

Ключові слова: *відбування покарання, направлення до установи виконання покарання, арешт, арештні доми, слідчий ізолятор*

Відомо, що одним із етапів застосування покарання є його виконання та відбування. Для цього засуджений направляється у спеціально влаштовану установу, в якій створюються необхідні умови для реалізації кари з дотриманням необхідних вимог, які характерні конкретному покаранню.

В науці кримінально-виконавчого права значна кількість робіт була присвячена дослідженню порядку виконання та відбування різноманітних покарань, особливо це відноситься до покарання у виді позбавлення волі. У контексті досліджень такого роду окреслювався і порядок направлення засуджених до установ, де відбувається та виконується означене покарання. Серед вчених, які займалися розробкою питань з цієї тематики, можна виділити: І.І. Карпеця, А.Х. Степанюка, В.М. Трубникова, М.Д. Шаргородського та багато інших. Але дослідженню проблем порядку виконання та відбування покарання у виді арешту в Україні уваги майже не приділялося, що свідчить про актуальність обраної теми статті. Її метою є правовий аналіз порядку направлення засуджених для відбування такого покарання, як арешт. Необхідність такого аналізу викликається тим, що це покарання виконується у вітчизняних установах виконання покарань (далі – УВП) порівняно недовго, що і викликає певні практичні проблеми, які вимагають глибокого дослідження та вирішення. Новизна пропонованого дослідження полягає в тому, що вперше на науковий розгляд виносяться проблеми направлення для відбування покарання засуджених до арешту.

Порядок виконання і відбування покарання у виді арешту в Україні регламентується такими основними нормативно-правовими актами: Кримінально-виконавчим кодексом України; наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань» № 275 від 25.12.2003 р.; наказом Міністра оборони України «Про порядок і умови відбування арешту засудженими військовослужбовцями» № 81 від 26.02.2002 р. та ін.

Згідно з ч.1 ст.50 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) особи, засуджені до арешту, відбувають покарання, як правило, за місцем засудження в арештних домах, а військовослужбовці – на гауптвахтах, звідси засуджені і направляються до цих установ для відбування покарання.

Вказана стаття КВК, безумовно, позитивно відрізняється від ст.60 КК України, оскільки, по-перше, указується назва місця виконання і відбування арешту (що вказує на одну з його специфічних ознак) – арештний дім або гауптвахта для військовослужбовців; по-друге, зазначається одна з характерних рис арешту – відбування його за місцем засудження (відсутність необхідності в етапуванні).

Відбування покарання в арештному домі підкреслює специфічність арешту, його окремість від позбавлення волі. На установленні спеціального місця для виконання і відбування арешту робить наголос і законодавство інших країн: Естонії [1, с.400]; Білорусі [2, с.69]; Таджикистану [3, с.249]; Росії [4, с.239], Казахстану [5, с.151].

Відповідно до КВК України засуджений відбуває весь строк покарання в одному арештному домі. Слід звернути увагу, що, на

ISSN 1995-6134

відміну від виконання покарання у виді обмеження волі, коли місце відбування покарання обмежується межами адміністративно-територіальної одиниці, на якій вони проживали або були засуджені, засуджені до арешту повинні відбувати покарання тільки за місцем засудження. Це означає, що засуджений до цього виду покарання повинен триматися в межах адміністративної території області, де розташований суд, який проголосив вирок.

Уведення подібних жорстких правил про місце відбування арешту пояснюється, головним чином, необхідністю не допускати економічно невиправданого переміщення засуджених [6, с.183]. Тому законодавець цілком справедливо та обґрунтовано встановив, що арешт повинен відбуватися в одному арештному домі. Щодо цього правила існує декілька виключень. Переведення засудженого до арешту з одного арештного дому до іншого допускається тільки в разі його хвороби або для забезпечення його безпеки, а також з інших поважних причин, що перешкоджають подальшому перебуванню засудженого в цьому арештному домі.

Щодо місця відбування покарання у виді арешту для неповнолітніх, деякі вчені у своїх роботах ставлять питання про відбування цього покарання не в арештних домах, а в дисциплінарних ізоляторах виховних колоній з ізольованим утриманням засуджених до арешту від засуджених до позбавлення волі [7, с.7; 8, с.101].

Така позиція заслуговує на увагу. Її актуальність зумовлюється тим, що режим дисциплінарного ізолятора при відбуванні покарання у виді позбавлення волі є подібним до режиму арештних домів. Перевагою у такому випадку є те, що виховні колонії є установами, спрямованими на виховання засуджених неповнолітніх. Основним напрямком роботи із засудженими в цих УВП є психолого-педагогічна робота, направлена на виховання неповнолітніх засуджених. Тому адміністрація виховної колонії має більший досвід роботи з неповнолітніми та здатна забезпечити більш якісний процес виховання. Але, якщо встановити місцем відбування неповнолітніми арешту дисциплінарний ізолятор при виховних колоніях, то втратиться одна зі специфічних ознак арешту – спеціально влаштоване для відбування цього покарання місце. Окрім того, навряд чи можливо за строк арешту (нагадаємо – для неповнолітніх не більше 45 діб) провести якісну виховну та педагогічну роботу із засудженими, оскільки строк покарання є занадто для цього малим. Тому неповнолітні, як і інші засуджені, повинні відбувати арешт, все ж таки, в арештному домі.

Єдиною підставою для того, щоб почалося виконання кримінального покарання, є вирок суду. Так само і підставою для тримання осіб, засуджених до арешту, є виключно вирок суду, який набрав законної сили (відповідно до п.19 Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, далі –ПВРУВП). Після проголошення вироку та вступу його в законну силу засуджений при призначенні йому покарання, пов'язаного з ізоляцією від суспільства, направляється до УВП. У чинному КВК України, як і у ПВРУВП, відсутня вказівка на порядок направлення засудженого до арештного дому (окремих постів та секцій слідчого ізолятора, де сьогодні відбувається арешт). Отже, порядок направлення засуджених до арешту до УВП є зовсім нормативно не врегульованим. При визначенні цього порядку та без наявності для цього спеціальної норми є вимушена необхідність використання правових норм, які регулюють те саме відносно позбавлення волі.

Тому необхідно звернутися до ст.87 КВК України, що регулює порядок направлення засуджених до позбавлення волі для відбування покарання. У цій статті зазначається, що вказані особи направляються для відбування покарання не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної сили. Протягом цього строку засу-

ISSN 1995-6134

джений має право на короткострокове побачення з близькими родичами.

Згадане положення цілком прийнятне для його застосування щодо осіб, засуджених до арешту. Але це не знімає питання про необхідність нормативного врегулювання порядку направлення засуджених до арешту до УВП.

Щодо направлення засуджених до арешту до місця відбування покарання на практиці можуть виникнути деякі спірні питання.

Як зазначалося вище, арешту характерна відсутність необхідності у етапуванні засудженого до місця відбування покарання, оскільки це покарання відбувається в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці за місцем засудження. У цьому випадку можуть мати місце дві типові ситуації: коли засуджений до проголошення вироку знаходився в слідчому ізоляторі при застосуванні міри запобігання у виді взяття під варту і коли засуджений не знаходився в слідчому ізоляторі (далі – СІЗО). За першого варіанту в ситуації, що існує на сьогодні (коли арешт відбувається в СІЗО), засуджений після набрання вироком законної сили у межах одного слідчого ізолятора буде переведений до окремого поста чи секції, де відбувається арешт; при створенні арештних домів, засуджений повинен доставлятися під вартою зі слідчого ізолятора до арештного дому. За другою ситуацією засуджена до арешту особа повинна братися під варту в залі суду і поміщуватися до СІЗО (що забезпечить обов'язковість виконання вироку), і вже тільки після набрання вироком законної сили засуджений повинен переводитися до місця відбування покарання (арештного дому або окремого поста чи секції слідчого ізолятора).

Слід зазначити, що більшість злочинів, у санкціях за вчинення яких міститься арешт, є злочини невеликої тяжкості. Згідно зі ст.12 КК України злочинами невеликої тяжкості є злочини, за які передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років, або інше, більш м'яке покарання. Якщо керуватися ст.155 Кримінально-процесуального кодексу України, то взяття під варту як запобіжний захід застосовується в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки. У виняткових випадках цей запобіжний захід може бути застосовано в справах про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі та на строк до трьох років. Зважаючи на це, до проголошення вироку в СІЗО повинні знаходитися особи, що підозрюються та обвинувачуються у вчиненні злочинів, принаймні, середньої тяжкості. До осіб, що звинувачуються у вчиненні злочинів невеликої тяжкості, повинен застосовуватися інший запобіжний захід. І лише після проголошення вироку вони повинні братися під варту в залі суду для забезпечення виконання вироку.

При аналізі матеріалів справ, за якими особи засуджувалися до арешту, ми побачили зовсім інше. Із 220 засуджених до арешту за вчинення злочинів невеликої тяжкості запобіжний захід у виді взяття під варту до проголошення вироку застосовувався в 101 випадку, що становило 45,9 %. У цьому випадку не може йти мови про те, що застосування запобіжного заходу у виді взяття під варту було здійснено у винятковому випадку – завеликим є відсоток застосування цього запобіжного заходу. Зробимо висновок, що такий запобіжний захід обирається у зв'язку з тим, що існує висока вірогідність ухилення обвинувачених від суду (це підтверджується тим, що 58 разів (тобто 26,3 %) тримання під вартою застосовувалося до осіб, що порушують правила адміністративного нагляду).

Безумовно, найбільш прийнятним для забезпечення виконання покарання у виді арешту є запобіжний захід у виді взяття під варту в залі суду відразу після проголошення вироку. Відповідно, строк покарання повинен обчислюватися з моменту взяття під варту. Але й у цьому випадку виникають певні зауваження щодо обрання судом запобіжного заходу. Як показує практика, запобіжний захід у виді взяття під варту після проголо-

ISSN 1995-6134

шення вироку про призначення покарання у виді арешту (але до вступу його у законну силу) за злочини невеликої тяжкості з 220 досліджених нами випадків засудження було застосовано 156 разів (що становить 70,9 %). 64 рази (тобто 29,1 %) до вступу вироку в законну силу було застосовано підписку про невиїзд. Такий запобіжний захід застосовувався з декількох причин. У 2 випадках запобіжний захід у виді підписки про невиїзд до вступу вироку в законну силу було обрано у зв'язку із застосуванням ст.74 КК України «Звільнення від покарання та його відбування»; 22 рази – у зв'язку із застосуванням ст.75 КК України «Звільнення від відбування покарання з випробуванням» (у більшості випадків покарання у виді арешту призначалося за сукупністю. Остаточним покаранням, як правило, призначалося позбавлення волі, що і зумовило законне застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням); 10 разів – у зв'язку зі звільненням у відповідності до Закону «Про амністію»; 20 разів – у зв'язку з тим, що покарання призначалося на строк, на який до засудженого застосовувався запобіжний захід взяття під варту, тобто зараховувався строк попереднього ув'язнення; 21 раз застосовувалася підписка про невиїзд без пояснення судом причини обрання такого запобіжного заходу. У 8 випадках з 21 суд зазначав, що обирається запобіжний захід - підписка про невиїзд, після вступу вироку у законну силу – застосовується утримання під вартою. Але виникає запитання: якщо вирок вступив у законну силу, який може бути запобіжний захід (взяття під варту)? На нашу думку, суд у цьому випадку припустився неточності. Як вважається, він мав на увазі, що арешт повинен відбуватися засудженим саме в тих місцях, де здійснюється запобіжний захід у виді взяття під варту – СІЗО. Цікавим є те, яка повинна бути процедура поміщення засудженого до УВП після вступу вироку в законну силу, коли до такої особи застосовувався запобіжний захід у виді підписки про невиїзд. Засуджений повинен приходити сам до місця відбування покарання чи він повинен бути затриманий за місцем проживання і під вартою супроводжуватися до УВП? У будь-якому разі це не ідеальний варіант. Застосування до засудженого до арешту запобіжного заходу у виді підписки про невиїзд після проголошення вироку, на наш погляд, створює непотрібні труднощі й ускладнює здійснення правосуддя, оскільки особа може ухилитися від відбування покарання. Тому вважаємо за необхідне рекомендувати суду застосовувати взяття під варту засудженого в залі суду після проголошення вироку до вступу його в законну силу, після чого направляти засудженого до місця відбування покарання.

У разі обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, перед початком відбування покарання засудженій особі, на нашу думку, необхідно надати побачення з близькими. Можна зробити зауваження, що надання побачень суперечить правовій природі арешту, якому властива фізична ізоляція з великою кількістю правообмежень ізоляційного характеру. Але, на наш погляд, таке побачення є необхідним і пов'язане зі зміною правового статусу особи: із не засудженої вона перетворюється на засуджену.

Щодо строку, впродовж якого засуджена до арешту особа повинна бути направлена до УВП, то в цьому випадку строк у десять днів є досить обґрунтованим. Він дозволить провести певну роботу щодо підготовки до направлення засудженого.

Важливим фактором у процесі виконання покарання є також і правильна організація роботи з прийому прибулих в установу, а також чіткий і повний їх облік, що відображає як якісний, так і кількісний склад усього контингенту, який утримується в певній установі [9, с.211; 10, с.143].

Оскільки у чинному законодавстві немає окремого нормативного акту, який би присвячувався нормативному регулюванню порядку виконання і відбування арешту, для аналізу порядку приймання засуджених до арешту, слід користуватися ПВРУВП, які

ISSN 1995-6134

закріплюють порядок приймання засуджених до установ виконання покарань.

Згідно із п.26 ПВРУВП, приймання засуджених до УВП (в тому числі і до арештного дому) повинно здійснюватися комісією під керівництвом начальника установи. До складу комісії входять заступники начальника установи, працівники оперативного відділу, відділів нагляду і безпеки, з контролю за виконанням судових рішень, соціально-психологічної роботи, охорони, інтендантської та медичної служб. Приймання засуджених, яких доставлено в індивідуальному порядку, здійснює начальник установи разом з працівником відділу з контролю за виконанням судових рішень. У неробочий час приймання засуджених здійснюється ЧПНУ і начальником варти.

Під час приймання засуджені підлягають повному обшуку, а їх речі – огляду. Речі, вироби та речовини, зберігання яких засудженим заборонено, у них вилучаються в порядку, передбаченому ст.59 КВК України. Вилучені речі та предмети здаються для зберігання на склад і повертаються засудженим після відбуття ними строку покарання, при цьому засудженому видається корінець квитанції про передачу речей на склад.

Адміністрація УВП (арештного дому) повідомляє суд, який виніс вирок, про приведення його до виконання, а також про місце відбування засудженим покарання. Протягом трьох діб із дня прибуття засудженого, адміністрація направляє повідомлення його сім'ї, в якому повідомляється адреса установи та роз'яснюються права засудженого.

На кожного засудженого до арешту повинна вестися особова справа, а також інформаційна картка, до якої заносяться такі відомості: дані щодо його особи; про вчинений злочин і назву суду, який постановив вирок; про день і час його прибуття і звільнення з арештного дому.

Враховуючи вищенаведене, можна запропонувати деякі доповнення до чинного КВК щодо арешту. Пропонується доповнити ст.50 КВК України частиною третьою, де зазначити порядок направлення засудженого до арештного дому: «Засуджені до арешту направляються до арештного дому не пізніше десятиденного строку з дня набрання вироком законної сили або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної сили. Протягом цього строку засуджений має право на короткострокове побачення з близькими родичами».

На нашу думку, внесення відповідних змін до чинного Кримінально-виконавчого кодексу України дозолить уникнути проблем у застосування такого покарання як арешт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон Эстонии об исполнении наказаний, связанных с изоляцией от общества // Уголовно-исполнительные кодексы. – Донецк: Донецкий Мемориал, 2004. –С.386-415.

2. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Бєларусь // Там же. –С.52-116.

3. Кодекс исполнения уголовных наказаний Республики Таджикистан // Там же. – С.279-336.

4. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации // Там же. –С.223-278.

5. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан // Там же. –С.136-187.

6. Кримінально-виконавчий кодекс України: Наук.-практ. коментар /Степанюк А.Х., Яковець І.С.; За заг. ред. А.Х. Степанюка. – Х.: Одіссей, 2005. –560 с.

7. Брюхнов А.А. Права несовершеннолетних, осужденных к лишению свободы, и их реализация: Автореф. дисс… канд. юрид. наук. 12.00.08. – Ростов н/Д, 2005. –20 с.

8. Скрыльников К.А. Назначение и исполнение уголовных наказаний, соединенных с изоляцией, в отношении несовершеннолетних: Дисс… канд. юрид. наук: 12.00.08. – Ростов н/Д., 2003. –213 с.

9. Кримінально-виконавче право України: Загальна та Особлива частини: Навч. посібник /Джужа О.М., Фаренюк С.Я., Корчинський В.О. та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. –К.:

ISSN 1995-6134

Юрінком Інтер, 2002. –448 с.

10. Курс кримінально-виконавчого права України: Загальна та Особлива частини: Навчальний посібник /Джужа О.М., Корчинський В.О., Фаренюк С.Я., Василець В.Б.; За заг. ред. О.М. Джужи. –К.: Юрінком Інтер, 2000. –304 с.

Шинкарьов Ю.В. Проблеми правового регулювання направлення засуджених до арешту до місць відбування покарання // Форум права. -2007. -№ 3. –С.287-292 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07sjvmvp.pdf

Досліджується порядок направлення засуджених до арешту для відбування покарання. Визначається порядок прийому засуджених в установі виконання покарання, виділяються проблемні моменти правової регламентації направлення та прийняття засуджених до арешту в установі виконання покарання.

***

Шинкарев Ю.В. Проблемы правового регулирования направления осужденных к аресту к местам отбытия наказания

Исследуется порядок направления осужденных к аресту для отбывания наказания. Определяется порядок приема осужденных в учреждении исполнения наказания, выделяются проблемные моменты правовой регламентации направления и приема осужденных к аресту в учреждении исполнения наказания.

***

SHinkarev JU.V. Problem of legal regulation for a direction condemned to arrest to places of departure of punishment

The order of a direction condemned to arrest for serving punishment is investigated. The order of reception condemned in establishment of execution of punishment is defined; the problem moments of a legal regulation of a direction and reception condemned to arrest in establishment of execution of punishment are allocated.

Форум права